

IMRE KARÁCSON: MAĐARSKI PREVODILAC DJELA HASANA KAFIJE PRUŠČAKA

Esztella CSISZÁR

UDK 929 Imre K.

SAŽETAK: U ovom radu, koji predstavlja izuzetan doprinos povijesti prevođenja djela Hasana Kfajije Pruščaka, autorica, na temelju relevantne literature i arhivskih izvora, prezentira život i djelo mađarskog prevodioca Imrea Karácsona (1863–1911) koji je, hronološki gledano drugi prevodilac Pruščakova *Usul al-bikama*.

Karácson, svećenik, historičar, orijentalista, doktor bogoslovije boravio je u Istanbulu od 1907. godine do 1911. kao istraživač i prevodilac dokumenata iz arhive u Istanbulu koji su od značaja za mađarsku historiografiju. U toku tog boravka, decembra 1907. godine ,otkrio' je rukopis Pruščakova *Usul al-bikama* u biblioteci Bajazidove džamije. Njegov prijevod ovog djela na mađarski, 1909. godine odštamalo je Szent István Társulat (Udruženje sveti Stefan) kao posebno izdanje. U ovom radu su predstavljeni i nepoznati i malo poznati aspekte Karácsonova rada u Istanbulu, s posebnim fokusom na temelje njegova prijevoda djela Hasana Kafije putem analize dostupnih arhivskih zapisa.

Gljučne riječi: Imre Karácson, Hasan Kfaji Pruščak, *Usul al-bikam fi nizam al-'alam*

Uvod

Ove godine se obilježava 400 godina od smrti Hasana Kafije Pruščaka. Tim povodom je Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka u saradnji sa izdavačkom kućom El-Kalem priredio i objavio prigodno izdanje pod nazivom *Hasan Kafi Pruščak*. Treći dio ovog izdanja posvećen je prijevodima (bosanski, engleski, turski, njemački, mađarski i francuski) Pruščakova najutjecajnijeg djela *Usul al-bikam fi nizam al-'alam* (*Temelji mudrosti o uređenju svijeta*).

Hronološki gledano, Imre Karácson je drugi prevodilac *Usul al-bikama*, odmah nakon francuskog orijentaliste Garcina de Tassya. Ne postoje indicije u njegovim dnevnicima i pismima koje ukazuju da se ikada sreo sa francuskim prevodiocem. Karácson je ,otkrio' rukopis u biblioteci Bayazidove džamije i preveo ga na mađarski. Ovim člankom želimo dati doprinos povijesti prevođenja djela Hasana Kafije istražujući život i djelo mađarskog prevodioca Imrea

Karácsona (1863–1911). Članak otkriva nepoznate i malo poznate aspekte Karácsonova rada u Istanbulu, s posebnim fokusom na temelje njegova prijevoda djela Hasana Kafije putem analize dostupnih arhivskih zapisa.

Život posvećen mađarskoj historiografiji

Imre Karácson,¹ historičar, orijentalista, doktor bogoslovije, rođen je 19. februara 1863. g. u Apácatorni,

¹ Studije i monografije koje govore o Imreu Karácsonu su, nažalost, rijetke u Mađarskoj. Najopširniju monografiju o životu i djelu napisao je István Bene: Karácson Imre élete és művei (1863–1911). Győr, 1936., ostala djela su objavljena kao članci u: Lehoczky, Miklós:

Karácson Imre élete és művei (Život i djelo Imrea Karácsona), *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* (2001) 3–4, pp.155–163; Fodor, Pál (1989): Karácson Imre, *Keletkutatás*, Spring pp.109–114; Dévényi, Iván (1964): A török levéltárak legnagyobb magyar ismerője (najveći stručnjak za turske

arhive) *Vigilia* 1. sz.; Csorba, György (2012): Történész a történelem viharában: Karácson Imre az 1908–1911 közötti törökországi eseményekről (Historičar u oluji historije): Imre Karácson o turskim događanjima u periodu 1908–1911), *Keletkutatás*, Spring pp. 87–103.

Vesprim (Veszprém) u Mađarskoj. Srednju školu završava u Vesprimu, Sopronu i Gioru (Győr). Karácson je imao 15 godina kada se završio rusko-turski rat na Balkanu. Godine 1877. biva inspirisan jakim pokretom turkofilije u Mađarskoj; orijentalne studije privlače pažnju mladog studenta i on posvećuje veliki dio svog vremena savladavanju turskoga jezika. Karácson započinje svoju akademsku karijeru književnim djelima koja će ga pratiti kroz cijeli život: osim što je bio historičar bio je i vrstan prevodilac djela klasične turske književnosti. U katedrali u Győru, 6. jula 1885. godine zaređuje ga biskup János Zalka. Od 1. jula 1887. radi kao pomoćni biskup, a nešto kasnije i kao pomoćni crkveni službenik Svete Stolice. Mladi svećenik je obavljao pastoralnu službu dvije godine dok je pripremao doktorsku disertaciju iz teologije koju je odbranio 1888. godine pod naslovom "Sinode u Mađarskoj tokom 11. i 12. stoljeća i odnos istih sa stranim sinodama".²

Na dan 1. januara 1891. godine kao mladi nastavnik biva imenovan za direktora Kraljevskog katoličkog instituta za nastavnike u Győru. Tu službu je obavljao narednih 9 godina. Predavao je geografiju, mađarski jezik i književnost i principe ustavnog prava³. Godine 1900. napušta ovu službu i preuzima dužnost župnog svećenika

u selu Pér. Nova služba mu ostavlja dovoljno vremena da se posveti naučno-istraživačkom radu u kojem se fokusira na turske pisane dokumente koji se odnose na Mađarsku. U cilju ovog istraživačkog rada 1905. godine putuje u zemlje Balkana i Male Azije, gdje nastavlja svoj istraživački rad u biblioteci džamije u Üsküdaru⁴. Još prvih godina njegova svećeništva dolazi u dodir sa relikvijama mađarsko-turske povijesti, da bi nešto kasnije napisao i prvi mađarsko-turski rječnik. Na zahtjev Komisije za povijest mađarske akademije nauka 1902. godine započinje prijevod zapisa sa putovanja u Mađarsku Evlije Čelebije, turskog putopisca iz 17. stoljeća.

Uz odobrenje cara Franje Josipa (Franz Josef), 18. aprila 1904. g., premijer István Tisza naređuje da se posmrtni ostaci Ferenc Rákóczi⁵ i drugih koji su mu bili pratioci u bijegu, prenesu iz Turske u Mađarsku. Između oktobra i novembra 1906. god., nakon ekshumacije, posmrtni ostaci Rakocija i njegove pratnje su uz prikladnu ceremoniju vraćeni i sahranjeni u Mađarskoj. Ovaj događaj je podstakao nova istraživanja o povijesti Rakocijeve emigracije. Lajos Thalloczy⁶ u svojstvu predsjednika Udruženja mađarskih historičara je predložio da se Imre Karácson pošalje u Istanbul⁷. Misija povjerena

mađarskom svećeniku je bila da istraži, kopira i prevede dokumente iz arhive u Istanbulu koji su od značaja za mađarsku historiografiju uopće, a posebno da istraži dokumenta koja se odnose na Rakocijev period. Karácson je stigao u Istanbul 6. aprila 1907. god. gdje je odmah počeo sa radom. Da bi dobio odobrenje za pristup osmanskom arhivu trebalo je prvo posjetiti urede utjecajnih ministara. Morao je, što prije, dobiti sultanovu dozvolu (irade) da uđe u arhiv. Zatražio je pomoć i od austrougarske ambasade u Istanbulu, ali bez mnogo uspjeha. Ferid-paša, veliki vezir ga je podržavao godinu dana dok je još bio u toj službi, ali ni to nije bilo dovoljno da dobije sultanovu dozvolu za pristup arhivu Topkapi saraja. Od 1907. godine, pod službenom komisijom, istraživao je u nekoliko istanbulskih arhiva, isprva istražujući zapise vezane za Rakocijevu emigraciju. U roku mjesec dana dobio je dozvolu da istražuje u biblioteci Eski Saraj, ali svi dokumenti koje je tamo našao su datirani od 1745. god. na ovamo. U međuvremenu je preveo drugi tom putopisa Evlije Čelebije, koji se također veže za Mađarsku⁸ i istraživao arhiv Carigradskog patrijarhata⁹. Za vrijeme boravka u Konstantinopolju često je putovao i obilazio obližnja mjesta. Posjetio je

² "A XI. és XII. századbeli magyarországi zsinatok és azoknak a külföldi zsinatokhoz viszonya"

³ Lehoczky (2001) p. 155.

⁴ Istražujući arhive uvidio je i osnovne potoškoće ovakvog istraživačkog rada, a to je dobiti odobrenje za uvid u turske dokumente. Njegov osvrt na ovo iskustvo objavio je u časopisu *Győri Almanach*, 1906., gdje piše: "ovaj narod koji se suočava sa vlastitim padom nije u stanju prepoznati i cijeniti relikvije prošlosti, šta više, čini se da im smeta istraživanje relikvija prošlosti, kao da će ih napasti iste. Ovakve okolnosti dobro otežavaju historijska istraživanja na Istoku, jer nivo neznanja premašuje nivo nebrige, tako da ovi ljudi nikako ne mogu prihvatiti evropska propitivanja" (Bene 1936. str. 9 citira Győri Almanach 1906, 45.1).

⁵ U periodu od 1720. do 1735. god. grad Rodostó u Turskoj je pružio utočište odbjegli Transilvaniskom knezu Franji Rakociju II [Ferenc Rákóczi II (1676–1735)]. Rat (1703–1711) koji je Rakoci II vodio imao je za cilj da vrati samostalnost Mađarskoj. Knez nije prihvatio Satmarsko primirje i prebjegao je u Poljsku, Francusku, a potom, na poziv sultana Ameda III 1717. g., u Tursku. Godine 1720. sultan im dodjeljuje rezidencije u lučkom gradu Rodosto. Sultan Ahmed III je odredio nekoliko prostanih obalskih rezidencija na ivici grada da budu na raspolaganju "mađarskom kralju". Sultan je, također, obezbijedio i prevodioce (među njima i Ibrahima Muteferrika), izaslanike i 80 janjičara.

⁶ Lajos Thalloczy, (rođen kao Lajos Stommer) (1857–1916) bio je historičar, arhivista i visoki državni službenik. Godine 1886. počinje sa radom kao

sekretar Benjamina Kallaya, zajedničkog ministra finansija i guvernera nad Bosnom i Hercegovinom. Godine 1908. biva imenovan šefom odjela Zajedničkog ministarstva finansija Austro-Ugarske. U periodu 1915–16. g., obavlja službu civilnog savjetnika vojne administracije u okupiranoj Srbiji. Također je bio član Mađarske akademije nauka.

⁷ Među razlozima za imenovanje Karácsona za ovu misiju su bili njegovo izvanredno poznavanje turskog jezika, i činjenica da je kao svećenik, bez porodice, mogao ostajati van domovine duži period.

⁸ Karácson, Imre (1908): *Evlija Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1664–1666*. MTA Budapest.

⁹ Karácson, Imre (1908): *Vázlat a konstantinápolyi pátriárkaság történetéből*. (Kratka povijest Carigradskog patrijarhata) *Katholikus Szemle*, pp. 62–68.

Rodosto (Tekirdag), Konju, Solun i Bursu, i otkrio je nadgrobni spomenik Imrea Thökölya na armenskom groblju u Izmitu. Nakon godinu i po neprestanog i upornog zahtijevanja, konačno je 19. novembra 1908. godine dobio sultanovo posebno odobrenje za pristup arhivu Topkapi saraja. Tako biva prvim učenjakom iz Zapadnih zemalja koji je ušao u ovu zgradu visokog prestiža. Do tada je, između ostalog, u bibliotekama pojedinih džamija proučavao dokumenta od važnosti za mađarsku historiografiju. Njegova ustrajnost u istraživačkom radu je budila interes kod Turaka za vlastitu zapostavljenu arhivu. Sultan tako izdaje naredbu ministrima da organizuju opsežan projekt klasifikacije i uvezivanja arhiva, koji je započeo uz dragocjenu pomoć mađarskog svećenika. Karácson je smatrao važnim da se detalji o toku njegova naučno-istraživačkoga rada, osim u službenim izvještajima koje je slao vladi, predoče mađarskoj javnosti i objave u tamošnjim časopisima i periodici.¹⁰ Radni uvjeti u staroj zgradi arhiva u Saraju su bili nezavidni: rad sa pljesnivim dokumentima prekrivenim višestoljetnom prašinom je iziskivao dosta strpljenja, a svaka sezona u godini je nosila različite izazove: nedostatak grijanja u zimskim danima nije dozvoljavao boravak u prostorijama duže od jednog sata, dok bi ljeti škorprije i insekti otežavali rad. Prema riječima Thalloczyja, Karácson je bio jaka i istrajna ličnost slabog fizičkog zdravlja, i nije mogao da izdrži teške uvjete sa kojima se suočavao. U 49. godini života, 2. maja 1911. godine, podliježe od galopirajuće sepse. Umire daleko od svoje domovine, ostavljajući veliku prazninu za sobom. Sahranjen je u Győru uz veličanstvenu ceremoniju. U njegovoj

posmrtnici Thalloczy izjavljuje da se Imre Karácson treba štovati kao mučenik koji je položio svoj život za mađarsku naučnu misao: “u drevnoj mitologiji Istoka (...) velika zdanja su se mogla sagraditi jedino onda kada bi se demon koji ometa izgradnju umirio prinošenjem ljudske žrtve. Pa, i turski historiografski izvori, novi Bizant, izgleda, zahtijeva svoju žrtvu. Taj ocharavajući predio na Bosforu, magična metropola Istoka, ponijela je lanac preminulih slavni Mađara, ne samo onih koji su pobjegli, već i njihovog historioografa kao sljedećeg u ovom dragocjenom nizu.”¹¹

Naučno-istraživački rad u Istanbulu – otkrivanje osmanskog arhiva

Četiri godine koje je Karácson proveo u Konstantinopolju su bile godine političkih nemira i velike transformacije otomanskog režima. Nezadovoljstvo javnosti despotizmom sultana Abdulhamida koji je 40 godina upravljao iz izolacije u Yildiz palati u Konstantinopolju, uz pomoć sistema tajne policije i jake cenzure, dovelo je do političkog nemira koji je u ljeto 1908. godine odjeknuo čitavom Osmanskom imperijom. Vojnim ustancima na vlast dolazi pokret Mladih Turaka. Karácson je kao očevidac događaja koji su odjekivali Istanbulom pravio zapise u svojim dnevnicima¹² kao i u brojnim pismima. Karácsonovi dnevnik su od velikog značaja za izučavanje začetka i razvoja moderne turske historiografije. Pored zapisa iz prve ruke, koji svjedoče o burnim događanjima iz perioda 1908–1911. godine, u dnevnicima su sadržani historioografski podaci pisani na osnovu arhivskih izvora. Bio je historičar koji

je uzimao aktivno učešće u naučnim događanjima. U tom smislu, njegovi dnevnik nam zasigurno pružaju mnogo više od onoga što se može vidjeti iz službenih, objavljenih članaka. Dnevnik je pisao za sebe kako bi razložio i potvrdio svoja razmišljanja, sigurno ne za šire čitateljstvo.¹³ Ti zapisi donose mnogo anegdota, pripovijedanja koja se prepliću sa strogim činjenicama. Osim dnevnika, njegova opširna pisma Lajos Thalloczyju¹⁴ predstavljaju dodatne dragocjene informacije o njegovom naučno-istraživačkom radu i životu u Konstantinopolju.

Revolucija Mladih Turaka je izazvala trenutnu reakciju i talas masovnih demonstracija u Istanbulu kao i u drugim većim gradovima. Ustav je predstavljan kao univerzalni lijek koji će automatski da riješi sve probleme koje je proizvela era autokratije. Zahvalnost naroda sultanu za vraćanje ustava je omogućila da sultan Abdulhamid ostane na tronu još skoro jednu godinu. Amandmanom ustava iz 1876. godine carskim dekretima od 1. i 3. augusta 1908. ukinuta je sultanova autokratija: služba tajne policije prestaje s radom i dokidaju se visoke mjere cenzure štampe. Kao rezultat ovih promjena u veoma kratkom roku, pojavljuju se na stotine novina i časopisa donoseći najrazličitija mišljenja i nove intelektualne pravce. Karácson je s velikim interesovanjem promatrao ove promjene, 25. jula zapisuje u svom dnevniku: “Štampanje otvara oči. Turski narod je više prosvijećen nego što sam ikada mogao zamisliti.”

Karácsonov svaki radni dan u Konstantinopolju je bio u potpunosti ispunjen, ako to nije bilo istraživanje arhive (kopiranje i prevođenje rukopisa) onda mukotrpane procedure traženja dozvole za ulazak. Karácson

¹⁰ Objavljivao je članke, ne samo u mađarskim časopisima (*Századok, Katolikus Szemle, Hadtörténeti Közlemények*) i dnevnim novinama (*Budapesti Hírlap*) već i u Turskoj (*İkdam* na turskom jeziku).

¹¹ Búcsú Karácson Imrétől (Thalloczy búcsúbeszéde) *Századok* 1911 VI. p.465.

¹² Karácson, Imre: *Konstantinápolyi*

tartózkodásom főbb eseményei (Važni događaji iz mog života u Konstantinopolju). OSZKK Quart. Hung. 2651 Hereafter: Diary I-II, passim.

¹³ Što možemo vidjeti iz njegovog kritičkog komentara na djelo Nijemca Martina Hartmanna, Islamski Orijent (*Der Islamische Orient*): “ovaj dobri Nijemac zapisuje sve što je vidio i čuo

u Konstantinopolju protekle godine, u svojoj obimnoj knjizi – to je kao kad bih ja iznenada dao u štampu svoj dnevnik koji pišem samo za sebe” Dnevnik II, 19. februar, 1910.

¹⁴ Karácson Imre levelei Thalloczy Lajoshoz 1907–1910, (Karácson, Imre Pisma Thalloczyju, Lajos) OSZKK Leveléstár (poslije: *Pisma Thalloczyju*).

se suočavao s problemima birokracije i korupcije. Uspjeh njegovog naučno-istraživačkog rada je bio usko vezan za politička dešavanja u Istanbulu, tako da je Karácson bivao sve više zainteresovan za vijesti sa Porte¹⁵. Prvih mjeseci njegova boravka u Istanbulu sa distance je promatrao politička dešavanja u Turskoj; promatrajući okom orijentaliste narod u Turskoj mu se činio veoma nazadnim. Događanja od jula 1908. godine su duboko iznenadila Karácsona koji nije mogao ni zamisliti da bi ovaj narod mogao da bude u stanju da ustane i da se bori za svoja prava i slobode. Od tog momenta počinje detaljno i opširno da zapisuje dešavanja u Turskoj. On nam svjedoči o historijskom momentu na dan 29. aprila 2009. g. kada sultan Abdulhamid II biva svrgnut sa prijestolja nakon 33 godine vladavine, a njegov brat princ Rešad Mehmed proglašen sultanom.

Budućnost Imperije je dobro bilo pod utjecajem pohlepnih sila i susjednih država, koje su iskoristile privremeno odsustvo vlasti da zadaju udarce kada su šanse da Osmanlije blagovremeno uzvrate bile veoma male. Austrija izravno aneksira Bosnu i Hercegovinu već 5. oktobra 1908. godine, Bugarska proglašava nezavisnost, a Grčka aneksira Kipar. Thalloczy podsjeća Karácsona da izbjegava suradnju s Nijemcima u Turskoj zbog antinjemackog sentimenta u Turskoj, jer bi to moglo ugroziti njegov rad tamo. Nakon aneksije Bosne i Hercegovine sličan sentiment se mogao osjetiti i spram Austrijanaca. Karácson tako odlučuje

da lično posjeti ured velikog vezira kad god je to bilo potrebno. Karácson primjećuje da je Austrija oduvijek smatrana za neprijatelja, ali je Mađarska, davanjem podrške Austriji u aneksiji Bosne i Hercegovine, postala prijateljem koji je iznevjerio.¹⁶

Kao što je spomenuto, politička dešavanja u Turskoj su imala izravan uticaj na Karácsonov naučno-istraživački rad, tako da on pokušava da ostane po strani tih dešavanja, koliko je to bilo moguće¹⁷. Za vrijeme autokratske vladavine sultana Abdulhamida uvjeti za istraživački rad su bili teški: mađarski svećenik je bio pod stalnom sumnjom da je špijun, a historiografija uopće bila je uveliko zanemarena naučna disciplina i predmet sumnji. Karácson u svojim dnevnicima spominje neobičnu sultanovu odluku da se veliki broj rukopisa, starih i po 200, 300 godina, prenesu u Yildiz palatu jer je smatrao da je sadržaj istih opasan.¹⁸ Sa novim sultanom na vlasti, naučno-istraživački rad iz oblasti turske povijesti, nakon 33 godine zapostavljenosti,¹⁹ ponovo oživljava. Nakon otvaranja kapije arhiva uz veliku svečanu ceremoniju²⁰ mađarski učenjak biva izabran da pomogne u klasifikaciji i katalogizaciji dokumenata Topkapi Saraj arhive. Podrumске prostorije u kojima su se čuvali dokumenti su bile u jako lošem stanju: velike količine neorganizovanih papira u prašnjavim vrećama i kutijama, veliki broj dokumenata je bio ubuđan, pljesniv i uveliko truhnuo.²¹ Predani učenjak nije samo prevodio historijska dokumenta već je pravio i kopije originalnog turskog teksta,

jer je sumnjao da će biti izgubljeni u datim uvjetima. Organizovanje ovih dokumenata je, izgleda, za Karácsona predstavljalo ogroman izazov, jer su "stari rukopisi od velike vrijednosti bili zajedno sa nekim potpuno nevažnim dokumentima strpani u veće i manje vreće, ubačene u kutije pune prašine i smeća, koje su odložene na vlažnom mjestu."²²

Koristeći priliku da izučava arhivu Topkapi Saraja, vrijedno je sakupljao dokumentaciju da bi, u januaru 1910. g., sretnim slučajem otkrio skrivenu prostoriju arhiva u kojoj je pronašao deftere s bilješkama o Rákóczijevoj emigraciji. Već u augustu te godine završava tom o Rákócziju i šalje rukopis Thalloczyju. Mađarska akademija nauka se ponudila da objavi djelo a Thalloczy piše predgovor. Karácson je uspio da uradi sve ispravke, ali nije doživio i izlazak djela iz štampe.

U arhivu Topkapi saraja otkriva autografski rukopis Ibrahima Müteferrikaa pod naslovom *Risale-i Islamiye*; Ibrahimovo mađarsko porijeklo privlači njegovu pažnju. Karácson nije samo kopirao i prevodio rukopise, već ih je dalje istraživao prikupljajući dostupne informacije. Njegovi naučni eseji o Ibrahimu Müteferriku su prvi put objavljeni u izdanju Revije Udruženja turskih historičara, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuasi. Od 1911. g. mađarski orijentalista postaje dopisni član Udruženja turskih historičara koje je osnovano 30. novembra 1909. g. s ciljem opsežnog istraživanja otomanske povijesti. Preveo je dijelove *Putopisa* Evlije Čelebije koji se tiču

¹⁵ Vidi šire o Karácsonovom viđenju političkih dešavanja u Konstantinopolju u Csorba (2012).

¹⁶ *Letters to Thalloczy, 22. oktobar 1908.*

¹⁷ Iako Karácsonova misija nije bila političke naravi, morao je da obavi neke važne zadatke. U januaru 1909. godine naredeno mu je da zatraži od šejhul-islama da imenuje imama da obavlja službu u Gül Babinom turbetu u Budimpešti. Tako je Abdul Latif hodža iz Bosne izabran na ovu dužnost i Karácson ga prati na putovanju u Mađarsku u aprilu 1909. godine.

¹⁸ *Dnevnik II*, 30. januar, 1909. godine među ovim rukopisima Karácson spominje *Tarikh-i Sefer-i Egri*, djelo Hasana Elkafije Akhissarija.sebe" *Dnevnik II*, 19. februar, 1910.

¹⁹ Historiografija i istraživanje arhiva su u velikoj mjeri bili zapostavljeni u vrijeme kada je Karácson poslan tamo na naučno-istraživački rad. Kada je dobio carsku iradu za pristup arhivi Topkapi Saraja, niko ustvari nije znao u kojoj zgradi se čuvaju zapisi ni gdje su ključevi iste (*Dnevnik II*. 10. novembar 1908).

²⁰ Kako je arhiv pripadao trezoru, njegovo otvaranje je moralo da bude službeno u prisustvu 40 muškaraca koji su trebali da podnesu izvještaj o otvaranju i zatvaranju kapije (*Pisma Thalloczyju 22. novembar 1908.g.*).

²¹ *Dnevnik II*, 25. novembar 1908.

²² Citat iz drugog po redu izvješća premijeru vlade iz 1908. g., Karácson, Imre: *A magyar miniszereknökhöz intézett évi jelentések (1907-1910) fogalmazványai*. (Godišnji izvještaj mađarskom premijeru vlade 1907-1910) OSZKK Analekta 2866.

Mađarske i druga klasična i moderna djela turske književnosti.²³

Karácsonova smrt je ostavila ogromnu prazninu u Mađarskom udruženju historičara. Kao što je Thalloczy sročio u predgovoru Zbirci turskih dokumenata o Rákóczijevoj emigraciji, “kaže se da je svako zamjenjiv. Možda je to i istina, gledano statistički, ali genetički nije. Karácson je jedini učenjak među Evropljanima kao i među Turcima koji je poznao tursku arhivu. Među turskim državnim službenicima kao i u naučnim krugovima, njegovo mišljenje i savjeti o stvarima vezanim za arhivske izvore su visoko cijenjeni i uvažavani. U tom smislu je nezamjenjiv.”²⁴ Velikim trudom stečene lične veze i mreže sa utjecajnim velikodostojnicima su se mogle održati jedino uz postojanje naučnog instituta koji bi te veze održavao. Da bi nastavio Karácsonov tragično prekinuti rad, njegov nasljednik Lipót Mosony²⁵ morao je proći sve mukotrpe procedure, što ne bi morao da je postojao funkcionalan institut. Karácson je razmatrao mogućnosti osnivanja mađarskog instituta za historiju po uzoru na postojeći ruski institut u Konstantinopolju²⁶.

Devetnaesto stoljeće je širom Evrope bilo obilježeno povećanim interesom za nauku što se manifestovalo osnivanjem velikog broja naučnih instituta u stranim zemljama, gdje su učenjaci izučavali lokalne povijesne izvore. Međutim, mađarski su učenjaci još uvijek, i u kasnom 19. stoljeću, radili samostalno uz sve teškoće koje primjer Karácsonovog iskustva jasno prikazuje. U tom smislu, pojavljuju se brojni politički i naučni zahtjevi za osnivanje naučnih instituta

u gradovima koji imaju bogate izvore za mađarsku historiografiju. Tako je osnovan Mađarski naučni institut u Konstantinopolju (1916–1919) s ciljem izučavanja mađarsko-turskih povijesnih veza, koji ipak biva kratkog vijeka s obzirom na to da se suočavao s mnogim teškoćama teških uvjeta koje je sobom donio Drugi svjetski rat.

Mađarski prijevod djela Molla Hasana Elkafija: *Tarikh-i Sefer-i Egri*

Imre Karácson nije istraživao samo dokumenta iz Rákóczijevog perioda, njegov rad je bio većeg obima i obuhvatao je sve historijske izvore u kojima se spominje Mađarska. U vrijeme koje je čekao iradu za dozvolu pristupa glavnom arhivu, on je proveo istražujući biblioteke u džamijama²⁷ i drugim arhivima²⁸. Na dan 12. decembra 1907. g. izvještava da je u biblioteci Bajezidove džamije naišao na zanimljiv rukopis bosanskog autora Hasana Elkafija Akhissarija. Mađarski historičar planira da ovo djelo prevede, ali uskoro otkriva da je rukopis prenesen u Ministarstvo obrazovanja jer je od strane nadležnih ocijenjeno da ima “opasan sadržaj”²⁹. Zapisano 20. augusta 1908. g., u njegovom dnevniku možemo pročitati: “misteriozni rukopis *Tarikh-i Sefer-i Egri* je fascinantno djelo iz oblasti političkih nauka”. Karácson je namjeravao napisati pregled ovog rukopisa, nažalost, jedini pregled koji je objavljen je uvod koji je napisao za prijevod djela *Tarikh-i Sefer-i Egri*.

Dodatni detalji o okolnostima pronalaska Kafijinog prvobitnog rukopisa su dati u Karácsonovom

pismu Thalloczyju. 25. augusta 1908. g. Karácson obavještava Thalloczyja da su rukopisi koji su cenzurom konfiskovani sada vraćeni u džamijske biblioteke, među njima i *Tarikh-i Sefer-i Egri*. Više puta je tražio ovaj rukopis od ministarstva, ali uzalud. Tri nedjelje nakon toga Karácson radi na prijevodu djela, i piše o još nekim detaljima u vezi s tim u pismu Thalloczyju: “Misteriozni rukopis iz Egera je bio konfiskovan, pod Hamidovom upravom, a sada znam i zašto. To je veoma neobična mala knjižica, ne povijesna, već filozofija politike. Napisao ju je jedan Bošnjak 1596. g. i predao je sultanu u Egeru, u vrijeme bitke i pada Egera, odatle je nazvana po Egeru. Ovaj Bošnjak, Mula Hasan Kjafi, pravi je istočnjački Makiaveli, koji je napisao knjigu o upravljanju državom. Svaki red ove knjige se može čitati kao optužnica protiv vlasti sultana Hamida.”³⁰ Za Karácsona je čitanje ovog starog rukopisa predstavljalo izazov, metodu prevođenja objašnjava Thalloczyju: neke dijelove će skratiti a neke će da prevodi riječ za riječ. Ne može da definiše žanr Kafijinog djela; po mnogo čemu pripada filozofiji politike, ipak sadržava brojne digresije u kojima se opisuju događaji iz njegovog vremena (bitka kod Mezőkeresztesa, pitanja hrvatsko-bosanske granice). “Na nekim stranicama piše kao urednik časopisa opozicije 1596. god., jer da je postojala štampa u to vrijeme, neki od dijelova knjige bi poslužili kao izvanredan materijal za opoziciju vezano za događaje iz tog vremena.”³¹

Zanimljivo je navesti duži prilog u pismu Thalloczyju od 15. oktobra 1908. g., gdje Karácson opisuje neobične okolnosti u kojima je došao

²³ Rezultati njegova istraživanja su objavljeni, osim u brojnim člancima, u zborniku izvora *Török-magyar oklevéltár 1533–1789* (Zbornik tursko-mađarske arhive, 1533–1789), 1914. g. i u trećem tomu *Török Történettrök* (Turski historiografi) 1916. g.

²⁴ Karácson, Imre: *A Rákóczi-emigráció török okmányai 1717–1803*. Thalloczy Lajos előszavával (Zbirka turskih dokumenata o Rákóczijevoj emigraciji, sa

Thalloczyjevim predgovorom, Lajos) 1911 p. VII.

²⁵ Lipót Mosony je nastavio sa istraživanjem arhivskih izvora nakon Balkanskih ratova (1912–1913).

²⁶ Rad ovog instituta (Institut Russe) se bazirao na izučavanju Bizanta i slavistike...sebe” Dnevnik II, 19. februar, 1910.

²⁷ Rezultate ovog rada je objavio u nizu članaka u časopisu Udruženja mađarskih historičara *Századok*. Karácson, Imre: A

sztambuli mecsetek magyar vonatkozású kéziratái. (Rukopisi iz džamija u Istanbulu u kojima se spominje Mađarska) *Századok* 1908. pp 79–83, 455–457, 651–654.; 1911. 196–199.

²⁸ Arhiva Hazine-i Evrak, Divan-i Humayun, Stara Saraj biblioteka, Defterhane, Arhiv ministarstva vakufa.

²⁹ *Dnevnik I*, 29 decembar 1907. g.

³⁰ *Pisma Thalloczyju*, 12. Septembar 1908. g.

³¹ *Pisma Thalloczyju*, 5. oktobar, 1908. g.

do rukopisa Hasana Kafije. Počinje sa pričom u kojoj bibliotekar hodža od njega traži dvije lire da posudi, no on mu je dao dva "napoleona"³² što je imao uz sebe. Prošlo je mnogo nedjelja a hodža nije vraćao novac. Jednog dana hodža ga je našao kako proučava rukopis u biblioteci i Karácson mu saopćava da ima namjeru napraviti kopiju djela te da će mu za taj posao trebati pisar. Na njegovo veliko iznenađenje, hodža mu dolazi u posjet, nekoliko dana kasnije, s kopijom cijelog rukopisa, s namjerom da mu pokloni skupocjenu relikviju ukoliko će mu dug biti oprošten³³. Na pitanje odakle mu kopija, hodža je odgovorio da je imao staru duplikat kopiju. Karácson je sumnjao da je kopija ukradena, jer ako je rukopis konfiskovan u periodu apsolutizma, onda su i kopije morale dijeliti istu sudbinu. Ipak, prihvata ponudu. Ova kopija je bila ukrašena finim minijaturama, dekorisana zlatnim bordurama i mnogo lakša za čitanje od originala.

Skraćenom prijevodu Karácson daje naslov "*Turski memorandum iz Egera o principima vladavine*" (*Az egri török emlékirat a kormányzás módjáról*) koji se donekle razlikuje od originalnog naslova *Temelji mudrosti o uređenju svijeta* (*Usul al-hikam fi nizam al-alem*), odražavajući interpretaciju mađarskog prevodioca. Prijevod je štampalo Szent István Társulat³⁴ (Udruženje sveti Stefan) kao posebno izdanje 1909. g.; tekst je korišten kao materijal za predavanje na Mađarskoj akademiji nauka 26. novembra 1908. g. Karácson je primio svoj autorski primjerak 16. oktobra 1909. g. i "srdačno pismo" premijera vlade Sándora Wekerlea u kojem ovaj izriče zahvalnost za primjerak knjige koju mu je Karácson poslao 1. decembra 1909. g.³⁵. Godinu dana kasnije navodi u svom dnevniku: "Moje djelo pod naslovom "Turski memorandum

iz Egera" štampano je na njemačkom jeziku, u Berlinu *Archiv für Slavische Philologie* žurnalu, izdanje od 1910. g., na stranicama 139–158. Thalloczy mi je poslao tri primjerka mog djela prevedenog na njemački jezik."³⁶ Iz ovoga čitalac može zaključiti da je Karácson sebi pripisivao neku vrstu autorstva na svoj prijevod Kafijinog djela, što se može objasniti činjenicom da se ne radi o cjelovitom prijevodu djela, već o skraćenoj verziji koja u velikoj mjeri reflektuje interpretacije mađarskog autora.

Sada se možemo osvrnuti na uvodno poglavlje mađarskog prijevoda djela Hasana Kafije. U uvodnoj riječi Karácson kratko predstavlja metodu prevođenja. Rukopis je pronašao u biblioteci uz Bajezidovu džamiju gdje je stoljećima bio napušten u svijetu zaborava. Karácson je imao namjeru da se u prijevodu pridržava originalnog teksta, ali je smatrao neophodnim da izostavi neke dijelove u kojima je autor "prekomjerno opširan".³⁷ Tako on izbacuje dugačke odlomke u kojima Kafija citira Kur'an, prvo na arapskom, zatim na turskom a potom ih dopunjuje parafraziranjem i stihovima arapske i perzijske poezije. "Izostavljao sam suvišna parafraziranja kao i često beznačajne arapske i perzijske stihove koji su ubačeni, u istočnjačkom stilu, u svrhu dekoracije."³⁸

U uvodnom dijelu *Turskog Memoranduma* Karácson donosi kratak pregled života Mula Hasana Kafije Prušćaka služeći se podacima iz uvoda u tursku kopiju rukopisa koja je pisana nakon Kafijine smrti. Dalje, opisuje Kafiju kao pobožnog čovjeka velikog znanja koji je živio skromno do te mjere da je kuhani obrok jeo tek svaki treći dan. Karácson nam objašnjava kako je rukopis dobio naslov *Tarikh-i Sefer-i Egri* (Povijest pohoda na Eger) tek kasnije i da, ustvari, ne sadrži opis

pohoda, već je djelo koje nudi savjete o upravljanju državom. Mađarski autor poredi Kafijino djelo s Machijavelijevim djelom *Vladalac* u načinu na koji navodi dužnosti i odgovornosti vladara. U drugu ruku, *Turski memorandum* podsjeća na Montesquieuova *Lettres Persanes* (*Perzijska pisma*), jer vladavina kakvu on predviđa je upravo suprotna tadašnjem osmanskom državnom upravljanju, tvrdi on.

Karácson ističe kako je Kafija prvi mislilac koji je prepoznao znakove pada i unutarne dekadencije Osmanskog carstva u vrijeme kada je još uvijek bilo na vrhuncu snage i moći. Zaključuje da *Memorandum* predstavlja jasan dokaz – naročito u pogledu Bosne – da je poremećaj u prirodi turske vlasti svojim korijenima sezao 300 godina prije samoga pada. Dalje, Karácson navodi kako historija pokazuje da turski upravitelji nisu prihvatili i slijedili Kafijine savjete i nisu blagovremeno rješavali tekuće probleme lošeg upravljanja, što je dovelo do neizbježne austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine.

Zaključne napomene

"Istok je pun fascinantnih stvari za istraživanje! Da sam samo mogao ovdje doći dvadeset godina ranije, uradio bih mnogo zanimljivih stvari. Sada sam već u godinama, iscrpljen sam. Nemam više nikakvih nadanja, zašto bih i imao? Osjećam kao da se prebrzo krećem ka vječnom počinku." – zapisuje Karácson u svom dnevniku 15. februara 1911. g., dva mjeseca prije smrti. Iako nije mogao završiti sve što je planirao, utemeljio je put za nadolazeće generacije historičara, kako mađarskih tako i turskih. Citat Horacijevog stiha – uklesan na spomeniku Imreu Karácsonu u Győru – je, doista, primjenjiv na mađarskog svećenika i učenjaka: *Non omnis moriar!* (Nisam potpuno umro).

³² Frencuski zlatnici

³³ Hodža ga je ljubazno zamolio za još dva zlatnika za njegovu unučad. *Pisma Thalloczyju, 15. oktobar, 1908. g.*

³⁴ Katolička izdavačka kuća osnovana je 1848. g. i svojim izdanjima je

obuhvatala širok spektar različitih oblasti kao što su sekularni i vjerski udžbenici, knjige i eseji iz oblasti prirodnih znanosti kao i djela iz književnosti i popularne kratke priče.

³⁵ *Dnevnik II.*

³⁶ *Dnevnik II.* Zabilješka od 2. augusta 1911. g.

³⁷ Karácson, Imre (1909): *Az Egri Török Emlékirat*. Predgovor.

³⁸ *op. cit. idem.*

Izvori i literatura

Arhivski izvori

- Karácson Imre levelei Thallóczy Lajoshoz 1907–1910, (Karácson, I. Pisma Thalloczyju, L) OSZKK Leveléstár.
- Karácson, Imre: A magyar miniszereknökhöz intézett évi jelentések (1907–1910) fogalmazványai. (Godišnji izvještaj mađarskom premijeru vlade 1907–1910) OSZKK Analekta 2866.
- Karácson, Imre: Konstantinápolyi tartózkodásom főbb eseményei (Glavni događaji iz mog života u Konstantinopolju). OSZKK Quart. Hung. 2651.

Knjige i članci

- Bene, István (1936): *Karácson Imre élete és művei* (1863–1911). (Život i djelo Imrea Karácsona) Győr.
- Búcsú Karácson Imrétől (Thalloczy búcsúbeszéde) *Századok* 1911 VI. pp.464–465.
- Csorba, György (2012): Történész a történelem viharában: Karácson Imre

- az 1908–1911 közötti törökországi eseményekről (Historičar u oluji historije: Imre Karácson o dešavanjima u Turskoj u periodu 1908–1911), *Keletkutatás* Spring pp. 87–103.
- Dévényi, Iván (1964): A török levéltárak legnagyobb magyar ismerője (Najveći stručnjak za turski arhiv) *Vigilia*, No. 1.
- Fodor, Pál (1989): Karácson Imre, *Keletkutatás*, Spring pp. 109–114.
- Hasan Kafi Pruščak*, Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka. 2015. Sarajevo.
- Karácson, Imre (1908): A sztambuli mecsetek magyar vonatkozású kéziratai. (Rukopisi iz džamije u Istanbulu u kojima se spominje Mađarska) *Századok* 1908. pp 79–83, 455–457, 651–654.; 1911. 196–199.
- Karácson, Imre (1908): Evlia Cselebi török világotutató magyarországi utazásai 1664–1666. (Putopis Evlije Čelebije, o Mađarskoj) MTA Budapest.

- Karácson, Imre (1908): Vázlat a konstantinápolyi pátriárkaság történetéből. (Kratka povijest Carigradskog patrijarhata) *Katholikus Szemle* pp. 62–68.
- Karácson, Imre (1909): *Az egri török emlékirat a kormányzás módjáról. Eger vára elfoglalása alkalmával az 1596. évben írta Móllá Haszán Elkjáfi*. Szent István Társulat No. 73.
- Karácson, Imre (1911): A Rákóczi-emigráció török okmányai 1717–1803. Thalloczy Lajos előszavával (Zbirka turskih dokumenata o Rákócziyevoj emigraciji, sa Thalloczyjevím predgovorom, Lajos).
- Karácson, Imre (1914): *Török-magyar oklevéltár 1533–1789* (Zbirka tursko-mađarske arhive, 1533–1789).
- Lehoczky, Miklós (2001): Karácson Imre élete és művei (Život i djelo Imrea Karácsona), *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* Vol. 3–4, pp.155–163.

الموجز

إمارة كراكسون

المترجم المجري لمؤلفات حسن كافي بروشتشاك

ستيلا سيزار

في هذا العمل، الذي يمثل إسهاماً عظيماً عن تاريخ ترجمة مؤلفات حسن كافي بروشتشاك، تقدم الكاتبة – بناء على المراجع والمصادر التاريخية الموثوقة – حياة وأعمال المترجم المجري إمارة كراكسون Imre Karácson (1863–1911)، كرونولوجياً، الذي يأتي في المرتبة الثانية زمنياً في ترجمة كتاب “أصول الحكم”.

كراكسون، قسيس ومؤرخ ومستشرق ودكتور في علم اللاهوت، عاش في اسطنبول بين عامي 1907–1911، وعمل باحثاً ومترجماً للوثائق المحفوظة في أرشيف اسطنبول ذات الأهمية للتاريخ المجري. وفي ديسمبر 1907، اكتشف ‘مخطوطة كتاب “أصول الحكم” لبروشتشاك في مكتبة مسجد بيازيد، فترجمه إلى اللغة المجرية، ثم قامت بطباعته جمعية القديس ستيفان سنة 1909 في إصدار خاص. ويستعرض هذا المقال الجوانب غير المعروفة في أعمال كراكسون في اسطنبول، مع التركيز على ترجمته لمؤلفات حسن كافي بروشتشاك من خلال تحليل السجلات الأرشيفية المتاحة.

الكلمات الرئيسية: إمارة كراكسون Imre Karácson، حسن كافي بروشتشاك، “أصول الحكم في نظام العالم”.

Summary

IMRE KARÁCSON
HUNGARIAN TRANSLATOR OF THE WORK OF
HASAN KAFI PRUŠČAK

By Esztella Csiszár

In this article, that represents a remarkable contribution to the history of translation of the works of Hasan Kafi Pruščak, on the bases of relevant and archival sources, the author presents life and work of Imre Karácson (1863–1911), chronologically the second translator of the *Usul al-hikam*.

Karácson, historian, Orientalist, Doctor of Divinity, lived in Istanbul from the year 1907 to 1911 where he worked as researcher and translator of documents from archives of Istanbul relevant to Hungarian historiography. During this time, in December 1907, he “discovered” the manuscript of Kafi’s *Usul al-hikam* in the Beyazid mosque’s library. His translation of this work to Hungarian language was published in 1909, as a special edition by Szent István Társulat (Saint Stephen Society). The article reveals unfamiliar or little-known aspects of Karácson’s work in Istanbul, with a special focus on the background of his translation of Hasan Elkafi through the analysis of the available archival records.

Key words: Imre Karácson, Hasan Kafi Pruščak, *Usul al-hikam fi nizam al-alam*